

Църквата “Св. Параскева” (Св. Петка) в Мелник

В: Археология 2005, 1–4, 100–108

Виолета Нешева, Цветана Комитова

резюме

Във връзка с предстоящата цялостна реставрация по инициатива и със спонсорството на г-н Живко Литов през 2004 г. е проучена археологически запазената в руини църква “Св. Параскева” (“Св. Петка”) в Мелник, функционирала до нач. на XX в. Намира в източното подножие на платото “Св. Никола”, под манастира “Св. Богородица Спилеотиса”, на малка височина край пътя Мелник – Неврокоп, свързвал през близката югоизточна порта на старинния град в м. “Ключ” поречията на Струма и Места, също до нач. на XX в. Отбелязана е в исторически извори от епохата на късното средновековие (1570 г.) и Възраждането (XVIII – XIX в.). Вероятно е била църква на малък градски манастир “Св. Параскева”, под разпореждането на мелнишкия митрополит, и едновременно - енорийски център на разгръщалия се край нея търговски квартал “Mourtzou”, по предание наречен така на името на византийски стратег Mourtzouphlos, който при управлението на Комнените бил заточен от Константинопол в Мелник.

По план (обр. 2 1, 2) църквата е правоъгълна постройка с една полукръгла отвътре и отвън апсида, с открито преддверие на запад, настлано с калдаръм, до което води външна каменна стълба с четири стъпала. Поради денивелацията на терена южната ѝ стена е едновременно подпорна за ската. Олтарното ѝ пространство е добре изявено (обр. 2 1, 4). От двете страни на голямата апсидна конха, в дебелината на източната и на северната стени са изградени две ниши, свързани с ритуала на проскомидията и една за диаконикон. Олтарната трапеца (престолът) се е намирала в центъра на апсидата. Запазена е част от зиданата ѝ правоъгълна подпора. Цялото олтарно пространство е отделено от останалата част на наоса чрез леко повдигане на подовото му ниво и посредством олтарна преграда, от която е разкрита само основа, в един ред зидария. В наоса, покрай стените отвътре, и в преддверието е имало седалки със зидани подпори. Входът от запад, с масивен каменен прагът, е имал двукрила врата, с гранитна арка отгоре.

Наосът е бил разделен на три кораба от три двойки дървени колони, монтирани върху големи каменни плочи. Подът на църквата е бил настлан с тухли (олтарът), а наосът е с три последователни във времето нива, първото – с настилка от каменни и мраморни плочи. Стените на църквата са били покрити с бяла хоросанова мазилка. Липсват стенописи. Сводът на апсидата е бил изграден от антични тухли.

Покривът е бил двускатен, с дървена конструкция и с дъсчена обшивка, отгоре с керемиди. Преддверието е имало същото покритие, но едноскатно.

Църквата е изградена изцяло от камъни – ломени и речни. Част от тях са необичайно едри, с добре обработени чела и страници, и наподобяват квадрати. Свързващата смес е хоросан с различен състав, но има и калова спойка. Приложена е сантрачна система – скрита и открита. Въз основа на архитектурните данни и съпоставки, и на находките се открояват четири строителни периода, през първите три от които църквата е била еднокорабна. Допуска се, че началното ѝ строителство

датира от VI в., като се свързва с управлението на Юстиниан I (527 – 565). През този период църквата е имала друго наименование. Вторият строителен период се отнася към първата половина на XIII в. и се свързва с разпространението в югозападните тогава български земи (Македония) на култа на Св. Параскева (Св. Петка) Търновска, след победата на Иван Асен II над Теодор Комнин в 1230 г. Трети строителен период се констатира през XVI – XVII в. – реконструкция след разрушение при земетръс, а последният, четвърти период, през който църквата е превърната в трикорабна базилика с дървен покрив (псевдобазилика), се отнася към Възраждането (XVIII - XIX в.). Проучването ѝ е съществен принос в изследването на мелнишката църковна архитектура.